

Лудвиг Витгенщайн

Философски изследвания

Избрани съчинения, 1988, Наука и изкуство, София.

7. Ние можем също така да си представим, че целият процес на употреба на думите в (2) е една от онези игри, посредством които децата научават родния си език. Аз ще нарека тези игри “езикови игри” и понякога ще говоря за някой примитивен език като за езикова игра.

Аз ще наричам “езикова игра” също и цялото, състоящо се от езика и дейностите, с които той е преплетен.

10. Какво тогава означават думите на този език? - Как може да се види какво означават, ако не чрез начина, по който се употребяват?

11. Помисли си за инструментите в една кутия за инструменти: В нея има чук, клещи, трион, отверка, метър, кутия за лепило, лепило, гвоздеи и винтове. По същия начин, по който са различни функциите на тези предмети, са различни и функциите на думите. (И тук, и там има прилика.)

15. Когато се занимаваме с философия, винаги ще бъде полезно да кажем: Назоваването на нещо е подобно на прикрепването върху него на табелка с името му.

23. Колко вида изречения има обаче? Може би - твърдение, въпрос и изповед? - Има *безброй много* такива видове: Безброй много различни видове употреба на всичко това, което наричаме “знаци”, “думи”, “изречения”. И това многообразие не е нещо твърдо установено, веднъж завинаги дадено, а, както можем да кажем, възникват постоянно нови езикови типове, нови езикови игри, а други остаряват и биват забравяни. (Приблизителна картина на това могат да ни дадат промените в математиката).

Тук изразът “езикова игра” трябва да подчертае, че говоренето на езика е част от дейността или от формата на живот.

Представи си многообразието на езиковите игри в тези и в други примери:

Заповядване и действие по заповед -

Описване на предмет по външния му вид или според измервания -

Направа на предмет по описание (по чертеж) -

Съобщение за ход на събитие -

Правене на догадки относно хода на събитие -

Формулировка и проверка на хипотеза -

Представяне на резултатите от експеримент чрез таблици и диаграми -

Съчиняване на разказ; четене на разказ -

Играене на театър -

Пеене на хоровод -

Отгатване на гатанки -

Съчиняване на виц; разказване на виц -

Решаване на практическа аритметична задача -

Превеждане от един език на друг -

Молене, благодарене, проклинане, поздравяване, молене на бога -

27. Нека само си помислим за възклицанията с техните съвсем различни функции.

Вода!

Вън!
 О-о!
 Помощ!
 Чудесно!
 Не!

Склонен ли си все още да наричаш тези думи “названия на предмети?”

38. Следователно всичко друго, което наричаме “име”, е такова само в един неточен, приблизителен смисъл.

Това странно схващане произтича - както би могло да се нарече това - от тенденция да се възвисява логиката на езика ни. Правилният отговор на това е Ние наричаме “име” най-различни неща; думата “име” характеризира много различни видове употреби на една дума, които си приличат по много различни начини;

Назоваването изглежда като някакво странно свързване на дума с предмет. И една такава странна връзка действително съществува, когато, за да извлече отношението между името и наименованието, философът се вгледа в даден предмет пред себе си и повтори безброй пъти някое име или пък дума “това”. Защото философските проблеми възникват, когато езикът бездействува.

46. Такива първични елементи са Ръселовите ‘individuals’ и моите ‘предмети’ (Логико-фил. тр.)

47. Кои обаче са простите съставни части, от които е съставена действителността? Кои са простите съставни части на този стол? Парчетата дърво, от които е сглобен? Или молекулите; или атомите? “Просто” означава: несъставно. И тук е важно да се знае: в какъв смисъл ‘съставно’? Няма абсолютно никакъв смисъл да се говори без уговорки за ‘простите съставни части на стола изобщо’.

48. При други обстоятелства обаче аз бих нарекъл “съставен” един едноцветен квадрат, състоящ се напр. от два правоъгълника или от елементите цвят и форма.

49. Тук би могло да се каже (въпреки че това може лесно да доведе до най-различни философски предразсъдъци), че знакът “С” или “Р” и т.н. веднъж може да бъде дума, а друг път - пропозиция. И това, дали той е ‘дума или пропозиция’, зависи от ситуацията, в която е написан или произнесен. Ако А напр. трябва да опише Б комплекси от оцветени квадрати, като при това употребява само думата “С”, то ние бихме могли да кажем, че думата е описание - е пропозиция. Но ако той запаметява думите и техните значения или ако обучава някой друг на употребата им и ги изговаря при обучението чрез посочване, то ние няма да кажем, че тук те са пропозиции. В тази ситуация думата “С” напр. не е описание; с нея се назовава елемент - но именно поради това тук би било странно да се каже, че елементът може само да се назове. Назоваването и описанието не стоят на една плоскост: Назоваването е подготовка за описанието. Назоваването все още не е ход в езиковата игра, така както поставянето на фигурата върху дъската не е ход в шахматната игра. Може да се каже, че с назоваването на нещо все още нищо не е направено, че извън играта няма никакво име. Това е имал предвид Фреге, когато е казал: Думата има значение само в контекста на изречението.

50 За едно нещо - за стандарта на на метъра в Париж - не може да се каже нито че е дълго 1 м, нито че не е дълго 1 м. С това обаче ние, разбира се, не приписваме на това нещо някакво особено свойство, но само маркираме своеобразната му роля в играта на измерване с метри.

58. “Аз ще наричам ‘име’ само това, което не може да се намира във съчетанието ‘Х съществува’.” - Така например не може да се каже ‘червеното съществува’

65. Вместо да посоча нещо общо за всичко това, което наричаме език, аз казвам , че за тези явления няма едно такова общо, благодарение на което за всички тях да употребяваме една и съща дума - а те са сродни помежду си по много различни начини. И поради това сродство или сродства ние наричаме всички тях “езици”. Ще се опитам да обясня това.

66. Нека да разгледаме напр. действията, които наричаме “игри”. Имам предвид настолни игри, игри на карти, игри с топка, военни игри и т.н. Какво е общото за всички тях? - Недей да казваш: “Те трябва да имат нещо общо, тъй като иначе нямаше да се наричат ‘игри’, а погледни дали всички те имат нещо общо. - Защото, когато ги наблюдаваш, ти няма да видиш нещо, което е общо за всички тях, но ще видиш прилики, сродства, и то цяла редица.

И резултатът от това наблюдение е: Ние виждаме една сложна мрежа от прилики, които взаимно се застъпват и кръстосват. Прилики в голямото и малкото.

67. Аз не мога да характеризирам тези прилики по-добре, отколкото с думите “семейни прилики”; тъй като така се взаимопроникват и кръстосват различните прилики¹ които съществуват между членовете на едно семейство: ръст, черти на лицето, цвят на очите, походка, темперамент и пр. и пр. - И ‘Игрите’ образуват семейство.

Ако някой обаче иска да каже: “Значи всички тези образувания имат нещо общо, а именно: Дизюнкцията на всички тези общи свойства”, то аз ще отговоря: Тук ти само си играеш с думи. По същия начин би могло да се каже: През цялото време преминава нещо, а именно: Непрекъснатото преплитане на тези нишки.

71. Може да се каже, че понятието ‘игра’ е понятие с неясни очертания. “Но дали неясното понятие изобщо е понятие?”

88. Един идеал за точност не може да се предвиди; ние не знаем какво трябва да си представим като идеал за точност, освен ако ти самият не определиш какво трябва да бъде наречено така. Но на теб ще ти бъде трудно да намериш едно такова определение; определение, което да те удовлетворява.

89. С тези разсъждения ние достигаем до проблема: До каква степен логиката е нещо висше?

96. Към особеното заблуждение, което тук се има предвид, от различни страни се присъединяват и други заблуждения. Мисленето, езикът сега ни изглеждат като уникален корелат, образ на света. Понятията: пропозиция, език, мислене, свят, се намират в редица едно зад друго, като всяко от тях е еквивалентно на останалите.

97. Ние се лъжем, като мислим, че особеното, дълбокото, същественото за нас в изследването ни е това, че то се стреми да схване несравнимата същност на езика. Т.е. реда, който съществува между понятията за пропозиция, дума, заключение, истина, опит и т.н. Този ред е един свръхред между, така да се каже, свръхпонятия. Докато всъщност употребата на думите “език”, “опит”, “свят”, ако те изобщо имат употреба, трябва да е толкова низша, колкото е и употребата на думите “маса”, “лампа”, “врата”.

99. Неопределен смисъл - това всъщност не би било никакъв смисъл.

100. “Ако в правилата на играта има неяснота, това не е никаква игра”. Ние разбираме погрешно ролята, която играе идеалът в нашия начин на изразяване. Т.е. ние пак бихме нарекли това игра, само че сме заслепени от идеала и затова не виждаме ясно действителното приложение на думата “игра”.

103. В нашите мисли идеалът е непоклатим. Ти не можеш да избягаш от него. Веднага трябва да се върнеш. Няма нищо извън него; извън него няма въздух за дишане. - Откъде идва тази идея? Тя стои точно като очила на носа ни и каквото и да погледнем, виждаме го през нея. Съвсем не ни идва наум да се разделим с нея.

108. Ние разбираме, че това, което наричаме “изречение”, “език”, не е формалното единство, което си представях, но семейство от по-малко или повече сродни образувания. Какво обаче става сега с логиката? Тук нейната строгост, изглежда се разрушава. Но дали с това тя не изчезва съвсем? Защото как може тя да изгуби строгостта си? Разбира се, не поради това, че строгостта ѝ е била някак си отслабена. Предразсъдъкът за кристалната чистота може да се отстрани само като преобърнем цялото си виждане.

111. Проблемите, които възникват чрез неправилното тълкуване на нашите езикови форми, имат характера на дълбочина. Те са дълбоки безпокойства; те са дълбоко вкоренени в нас, както и формите на езика ни, и тяхното значение е толкова голямо, колкото голяма е важноста на езика ни. - Нека се запитаме: Защо възприемаме една игра с думи, построена върху граматическа двусмислица, като дълбока? (И тъкмо това е философската дълбочина.)

119. Резултатите от философията са разкриването на някои плоски безсмислици и подутини, които разумът си е навлякъл при стълкновението си с границите на езика. Те, подутините, ни дават възможност да разберем стойността на това разкриване.

121. Може да се помисли, че ако философията говори за употребата на думата “философия”, трябва да има философия от втори порядък. Но не е така; този случай по-скоро съответствува на случая с правописа, който има работа и с думата “правопис”, но все пак не е правопис от втори порядък.

122. За нас понятието за прегледно представяне е с основополагащо значение. То отличава нашата форма на представяне начина, по който виждаме нещата. (Дали това е ‘светосъзерцание’?)

123. Философският проблем има формата: “Не мога да се ориентирам”.

124. Философията по никакъв начин не бива да докосва фактическата употреба на езика; тя следователно може да крайна сметка само да я опише.

Защото тя не може да я обоснове.

129. Най-важните за нас аспекти на нещата са скрити чрез тяхната простота и всекидневност.

132. Ние искаме да въведем ред в нашето знание за употребата на езика: Ред с определена цел; един от многото възможни видове ред; а не реда.

133. Истинското откритие е това, което ме прави способен да прекъсна заниманието си с философия, когато поискам. Кое ще даде на философията покой, така че тя вече да не е измъчвана от въпроси, които поставят самата нея под въпрос.

Няма един философски метод, но има методи, също както има и различни терапии.

136. Ние наричаме пропозиция това, към което прилагаме изчислението на функциите на истинността в нашия език.

Нещата значи са така, като че ли ние имаме понятие за вярно и невярно, с чиято помощ сега можем да определим какво е пропозиция и какво не е. Това, което се зацепва (като за зъбчато колело) за понятието за истината, е пропозиция.

Да кажем, че даването на шах не приляга на понятието ни за пешка, би означавало, че игра, в която се дава шах на пешките, в която, да речем, губи този, който губи пешките си, че една такава игра би била неинтересна или глупава, или прекалено сложна, или нещо подобно.

203. Езикът е лабиринт от пътища. Ти идваш от една страна и се ориентираш; идваш на същото място от друга страна и вече не се ориентираш.

253. “Другият не може да има моите болки”. - Кой са моите болки? Какво важи тук като критерий за идентичност? Помисли какво прави възможно при

физическите предмети да се говори за “два съвсем еднакви предмета”? Напр. да кажем: “Този стол не е същият, който ти вчера видя тук, но е съвсем като него”.

Доколкото има смисъл да се каже, че моята болка е същата като неговата, дотолкова ние двамата можем да имаме една и съща болка. (Да, възможно е да си представим двама души да усещат болка на същото - не само хомологично - място. Това би могло да се случи напр. при сиамски близнаци.)

254. Това, което в един такъв случай ‘се опитваме да кажем’, разбира се, не е философия, а суровият ѝ материал. Следователно това, което един математик напр. е склонен да каже относно обективността и реалността на математическите факти, не е философия на математиката, а нещо, което философията би трябвало да третира.

255. Философът третира един въпрос; така както се третира болест.

272. Впрочем същественото в личното преживяване не е това, че всеки притежава свой собствен “екземпляр”, а че никой не знае дали другият също има това преживяване, или има някакво друго. Следователно би било възможно допускането, макар то да не може да се верифицира, че една част от човечеството има едно усещане за червено, а друга - друго.

281. “Но дали това, което казваш, не е резултат на това, че напр. няма болка без поведение при болка? - То се свежда до това: Само за живи хора и за и за подобни на тях същества (за същества, които се държат подобно) може да се каже, че имат усещания; че виждат; че са слепи; че чуват; че са глухи; че са в съзнание или в безсъзнание.

308. Как се стига до философския проблем на психическите процеси и състояния и за бихейвиоризма? - Първата крачка е съвсем незабележима. Ние говорим за процеси и състояния и оставяме нерешен въпроса за природата им! Някога може би ще знаем повече за нея, мислим си ние. Но тъкмо чрез това установяваме определен начин на разглеждане на нещата. Защото имаме определено понятие за това, което означава: Да опознаем един процес отблизо. (Решаващата стъпка в правенето на фокуса е направена и тъкмо тя ни изглежда безобидна.) И сега сравнението, което трябваше да направи мислите ни понятни, се разпада. Следователно би трябвало да отречем още неразбрания процес в още неизследвания медиум. Така се получава впечатлението, че сме открили психическите процеси. А ние, разбира се, все пак не искаме да ги отречем.

339. Мисленето не е нетелесен процес, който заема на говоренето живот и смисъл и който може да се отдели от него така, както дяволът отнема сянката на Шлемил от земята. - Но как: “не е нетелесен процес”?

360. Но една машина все пак не може да мисли! Това емпирично твърдение ли е? Не. Ние казваме само за човека и за това, което е подобно на него, че мисли. Ние казваме това и за кукли, и без съмнение също за духове. Разбирай думата “мисли” като инструмент!

371. Същността е изказана в граматиката.

411. Помисли върху това, как могат да се употребят тези въпроси и как може да им се отговори:

1) “Тези книги мои ли са?”

2) “Този крак мой ли е?”

3) “Това тяло мое ли е?”

4) “Това усещане мое ли е?”

Всеки от тези въпроси има практически (нефилософски) приложения.

Към 2): Помисли си за случаи, при които кракът ми е анестезиран или парализиран. При определени обстоятелства на този въпрос би могло да се отговори, като се установи дали в този крак усещам болки.

Към 3): При това би могло да се посочи един образ в огледалото. Но при определени обстоятелства би могло да се докосне някое тяло и да постави въпросът. При други обстоятелства въпросът означава същото като: “Така ли изглежда тялото ми?”

Към 4) А кое е това усещане? Т.е. как тук се употребява показателното местоимение? Все пак по начин, различен от този в първия пример! Тук отново възникват заблуждения, защото си въобразяваме, че посочваме дадено усещане, като насочим вниманието си към него.

412. Усещането за непреодолима пропаст между съзнанието и процесите в мозъка: Как става така, че то не играе роля в разсъжденията в обикновения живот? Идеята за тази разлика във вида е свързана с едно леко главозамайване, което се получава, когато правим логически фокуси.

422. В какво вярвам, когато вярвам, че човек има душа? В какво вярвам, когато вярвам, че тази субстанция съдържа два пръстена въглеродни атоми? В двата случая на преден план е един образ, смисълът обаче остава далеч на заден план; т.е. приложението на образа не е лесно да се обхване.

443. “Червеното, което си представяш, положително не е същото (не е същото нещо) като това, което виждаш пред себе си; как тогава можеш да кажеш, че то е това, което си си представял?” Но дали нещата не стоят аналогично в пропозициите “Тук има червено петно” и “Тук няма червено петно?” И в двете присъства думата “червено”; следователно тази дума не може да посочва наличието на нещо червено.

486. Следва ли от сетивните впечатления, които получаваме, че там има кресло? - Защото как една пропозиция може да следва от сетивни впечатления? Ами дали тя следва от пропозициите, които описват сетивните впечатления? Не. - Но дали аз не правя извод от впечатленията, от сетивните данни, че креслото се намира там? Аз не правя никакви заключения! - Но понякога все пак правя. Например аз виждам една фотография и казвам: “Значи там трябва да е имало кресло”, или пък: “От това, което се вижда тук, аз заключавам, че там има кресло.” Това е заключение; но не логическо. Заключение е преходът към едно твърдение; и значи също и към съответстващото на твърдението поведение. ‘Аз правя изводите’ не само в думи, но и в действия.

593. Основна причина за философските болести е едностранчивата диета: Ние храним мислите си само с един вид примери.

618. Тук ние си представяме искащия субект като нещо без маса (без инерция); като мотор, който не трябва да преодолява никаква инерция. И който следователно само задвижва, но не се задвижва. Т.е. може да се каже: “Аз искам, но тялото ми не ме следва”, но не: Волята ми не ме следва”. (Августин)

654. Грешката ни е в това, че търсим обяснение там, където трябва да видим фактите като ‘парафеномени’. Т.е. там, където трябва да кажем: тази езикова игра се играе.

655. Не става въпрос за обяснението на една езикова игра чрез преживяванията ни, а за установяването на езикова игра.

ЧАСТ II

стр. 341. Нагласата ми към него е нагласа към една душа. Аз не съм на мнение, че той има душа.

Ако образът на мисълта може да ни се натрапи в съзнанието, тогава защо да не може да ни се натрапи, при това много по-силно, в душата ни?

Човешкото тяло е най-добрият образ за човешката душа.

стр.343. “Но тогава те правят едно мълчаливо предпоставяне”. Тогава това, което става в нашата езикова игра, винаги се основава на едно мълчаливо предпоставяне.

Не съществува ли предпоставка там, където има съмнение? И съмнението може да отсъства напълно. Съмняването има край.

Тук положение е - както при отношението между физически предмет и сетивни впечатления. Ние имаме две езикови игри и отношенията помежду им са комплицирани. Ако се опитаме да сведем тези отношения до едно проста формула, ще тръгнем по погрешен път.

стр. 347. Отначало езикът ни описва един образ. Това, какво ще стане с образа, как ние ще го употребим, остава неясно. Ясно е обаче това, че ако искаме да разбират смисъла на нашето изказване, този образ трябва да бъде изследван. Образът обаче, изглежда, ни спестява тази работа; той вече посочва една определена употреба. И с това ни подвежда.